

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNDE ELEŞTİREL DÜŞÜNME ÖĞRETİMİ¹

Mustafa Çetin

Arş. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz: Bu araştırmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde eleştirel düşünme öğretiminin imkânını saptamak amacıyla dersin öğretmen kılavuz kitaplarında ünitelerin işlenişine ilgili olarak verilen yöntem ve teknikler, etkinlikler ve sorular belgesel tarama yöntemiyle incelenmiş, bu eğitim etkinliklerinin eleştirel düşünme stratejilerine uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen kılavuz kitaplarındaki pek çok etkinlik, soru, yöntem ve tekniğin eleştirel düşünme stratejileri açısından anlamlı olduğu, DKAB dersinde eleştirel düşünme öğretiminin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel düşünme, din eğitimi, ilkökul ve ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi.

Assesment of Primary and Secondary School Religious Culture and Knowledge of Ethics Course in Terms of Critical Thinking Skill

Abstract: In this article, teaching methods, technics, activities and questions that used in the Culture of Religion and Ethics Knowledge guide book are investigated by using of documentary analysis method for defining the possibility of critical thinking teaching in the course of Culture of Religion and Ethics Knowledge and also it is tried to determine of appropriateness of these educational activities used in guide book of the course to critical thinking strategies. According to findings of this study, it is determined that many of teaching methods, technics, activities and questions used in the guide book of Culture of Religion and Ethics are of significance to critical thinking and teaching of critical thinking is possible in the course of Culture of Religion and Ethics Knowledge.

Keywords: Critical thinking, religious education, Primary and Secondary School Religious Culture and Knowledge of Ethics Course.

¹ Bu çalışmada yazarın Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2013 yılında yaptığı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

** Araştırma görevlisi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

التعليم التفكير النقدي في تعليم الثقافة الدينية والأخلاقية

ملخص: ويتم التحقيق في هذه المقالة، وأساليب التدريس، والتقنيات والأنشطة والأسئلة التي تستخدم في ثقافة الدين والأخلاق المعارف كتاب دليل باستخدام أسلوب التحليل الوثائقي لتحديد إمكانية تدريس التفكير النقدي في سياق ثقافة الدين والأخلاق المعرفة وأيضاً حاول ذلك لتحديد من ملاءمة هذه الأنشطة التعليمية المستخدمة في كتابه دليل على ملعب لاستراتيجيات التفكير الناقد. وفقاً لنتائج هذه الدراسة، تبين أن العديد من أساليب التدريس، والتقنيات والأنشطة والأسئلة المستخدمة في كتاب دليل الثقافة من الدين والأخلاق هي من الأهمية لتدريس التفكير النقدي والتفكير الناقد هو ممكن في سياق الثقافة الدين والأخلاق المعرفة.

الكلمات المفتاحية: القصة، القدر، المصير الأبدى محتوم، المسؤولية، سنة الله- قانون الطبيعة، المبادئ العالمية

GİRİŞ

Araştırmanın Problemi

Günümüzde eğitim ve öğretim faaliyeti, hazır bilgi kalıplarını öğrenciye aktarmayı ve öğrenciye bilgi depolamayı değil, öğrencinin bilgiyi bizzatı kendisinin keşfetmesini ve keşfettiği bilgiyi kullanarak yeni bilgilere ulaşmasını hedeflemektedir. Bu da öğrencileri çeşitli zihinsel melekelerle ve düşünme becerileriyle donatmayı gerektirmektedir. Bu noktada düşünme eğitimi, önemli bir gereksinim olarak karşımıza çıkmakta ve bu doğrultuda öğrencilere çeşitli düşünme becerileri kazandırmaya yönelik eğitim programları hazırlanmaktadır. Bu düşünme becerilerinin en önemlilerinden biri hiç şüphesiz eleştirel düşünme becerisidir.

Eleştirel düşünme becerisi, ilköğretim DKAB dersi öğretim programında öğrencilere ders yoluyla kazandırılması öngörülen beceriler arasında yer almaktadır. Programın pek çok yerinde öğrencilerin düşünen, araştıran, soru soran, sorgulayan ve aldıkları bilgiyi değerlendiren bireyler olarak yetişmelerinin hedeflendiği zikredilmiştir.² Bu durumda, DKAB dersinin mevcut haliyle eleştirel düşünme becerisi kazandırmaya uygun olup olmadığını, bu becerinin ders içerisinde nasıl, ne şekilde verilebileceğini ve dersin hazırlık, işleniş ve ölçme-değerlendirme basamaklarında kullanılan yöntem-

² Bkz. MEB Komisyon, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, Ankara 2010, ss. 2-20.

lerin, tekniklerin, yapılan etkinliklerin ve sorulan soruların eleştirel düşünme açısından anlam ifade edip etmediklerini araştırma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, ilkököl ve ortaokul DKAB derslerindeki etkinliklerin eleştirel düşünme becerisini geliştirecek nitelikte olup olmadığı problemine cevap aramak amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Günümüzde bilgiyi nesillere aktarma görevini icra eden eğitim kurumları, bireyleri yetiştirirken onların birtakım düşünsel yetilerini de geliştirmeyi ve onları çağın gerektirdiği koşullara uygun olarak eğitmeyi hedeflemekte, program ve müfredatlar hazırlanırken bu hedefler de göz önünde bulundurulmaktadır. Bilgiyi eleştiren, yorumlayan, yeni bilgiler üreten bireylerin çağa yön verecekleri ve maddi-manevi ilerlemenin öncüsü olacakları aşikârdır. Bu bağlamda İlköğretim DKAB dersinin programında da din öğretimi, bir bilgi verme vasıtası olmanın yanı sıra insanın bilgi edinme yollarını ve aklını kullanma kabiliyetini geliştiren bir süreç olarak değerlendirilmektedir.³ M. Faruk Bayraktar'ın da vurguladığı gibi bireylerin dine zihnen iyice nüfuz etmesi ve onun özünü yakalaması bakımından din eğitimi-öğretiminde akla işlerlik kazandırma gerekliliği bulunmaktadır.⁴ Bu gereklilik çerçevesinde din eğitiminin düşünen, değerlendiren, yargılayan, araştıran ve sorgulayan insanlar yetiştirmeye dair vizyonu, dinin ana kaynakları temel alınarak ve modern bilimlerinin verileri de göz önünde bulundurularak yeniden ele alınmalı, düşünen insan yetiştirme hedefi doğrultusunda daha etkili ve işlevsel öğretim programları oluşturulmalıdır. Bu çalışmada, yukarıda sayılan hedefler doğrultusunda başta ilkököl ve ortaokul DKAB dersi öğretmenleri olmak üzere din eği-

³ MEB Komisyon, İDKAB (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, Ankara 2010, s. 3.

⁴ M. Faruk Bayraktar, "Eğitimin En Önemli Hedefi Düşünmek ve Düşünmeyi Öğretmek", *Din Öğretimi Dergisi*, Mayıs-Haziran 1991, S.28, ss. 16-20, s. 16.

timi alanında çalışan bilim insanlarına, ilgili alanyazına ve öğretmen adaylarına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden belgesel tarama yöntemi kullanılmış, DKAB dersi 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğretmen kılavuz kitaplarından seçilen üniteler içerik yönünden analiz edilerek ilgili ünitenin konu işleme basamaklarındaki eleştirel düşünme açısından değer ifade eden etkinlikler ve değerlendirme soruları Paul, Binker ve Kreklau tarafından geliştirilen 35 eleştirel düşünme stratejisi arasından seçilen 11 strateji esas alınarak incelenmiştir.⁵ Paul ve arkadaşları eleştirel düşünmenin müfredat kapsamındaki derslerde ve sınıf ortamında öğretilmesi için öğretmenlere kolaylık sağlamak amacıyla eleştirel düşünmeyi 35 alt boyuta ayırmıştır. Paul ve arkadaşlarının eleştirel düşünme sınıflandırmasında eleştirel düşünme stratejileri bilişsel ve duyuşsal olmak üzere iki kategoriye ayrılmış, bilişsel stratejiler ise kendi aralarında makro ve mikro beceriler olmak üzere iki sınıfta değerlendirilmiştir.⁶

Araştırmada kullanılan eleştirel düşünme stratejileri şunlardır:

S-1. Bağımsız düşünme

S-2. Zihinsel cesareti geliştirme

S-3. Benzer durumları karşılaştırma: İç görüşleri yeni bağlamlara transfer etme

⁵ Richard Paul, A.J.A. Binker, Karen Jensen ve Heidi Kreklau, *Critical Thinking Handbook: 4th-6th Grades A Guide for Remodelling Lesson Plans in Language Arts, Social Studies & Science*, Rohnert Park, CA, Foundation for Critical Thinking Sonoma State University, 1990, s. 56-102'den aktaran Semih Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2007, s. 10.

⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Richard Paul, A.J.A. Binker, Douglas Martin, Chris Vetrano ve Heidi Kreklau, *Critical Thinking Handbook: 6th-9th-Grades, A Guide for Remodelling Lesson Plans in Language Arts, Social Studies and Science*, Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State University, 1989.

S-4. Sözcüklerin veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz edilmesi

S-5. Değerlendirme için ölçüt geliştirme: Değerleri ve standartları açık hale getirme

S-6. Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme

S-7. Görüşleri, yorumları, inançları veya kuramları analiz etme ya da değerlendirme

S-8. Eleştirel okuma: Metinleri açık hale getirme ya da irdeleme

S-9. Düşünme hakkında kusursuz düşünme: Eleştirel sözcük dağarcığı kullanma

S-10. Sayıltıları inceleme ve değerlendirme

S-11. Akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada Türkiye’de ilkokul ve ortaokullarda okutulmakta olan DKAB dersinde eleştirel düşünmenin yerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2012 yılında hazırlanmış olan İlköğretim DKAB dersi öğretmen kılavuzundan seçilen bazı üniteler eleştirel düşünme açısından incelenmiştir. Bu üniteler, hedefleri arasında eleştirel düşünme becerisi kazandırmanın bulunduğu üniteler arasından seçilmiştir. Seçilen ünitelerin işleniş basamaklarında yer alan etkinliklerden, sorulan sorulardan ve işe koşulan öğretim stratejilerinden eleştirel düşünme açısından önem ve değer ifade edebilecek olanlar irdelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen üniteler şunlardır:

Araştırmada İncelenecek Olan DKAB Dersi Üniteleri

4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf
2. Ünite: Temiz Olalım (<i>İbadet Öğrenme Alanı</i>)	1. Ünite: Allah İnancı (<i>İnanç Öğrenme Alanı</i>)	1. Ünite: Peygamberlere ve İlahî Kitaplara İnanç (<i>İnanç Öğrenme Alanı</i>)	1. Ünite: Melek ve Ahiret İnancı (<i>İnanç Öğrenme Alanı</i>)	4. Ünite: Kur'an'da Akıl ve Bilgi (<i>Kur'an ve Yorumu Öğrenme Alanı</i>)
5. Ünite: Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik (<i>Ahlak Öğrenme Alanı</i>)	2. Ünite: İbadet Konusunda Bilgilenelim (<i>İbadet Öğrenme Alanı</i>)	3. Ünite: Son Peygamber Hz. Muhammed (<i>H. Muhammed Öğrenme Alanı</i>)	4. Ünite: İslâm Düşüncesinde Yorumlar (<i>Kur'an ve Yorumu Öğrenme Alanı</i>)	5. Ünite: İslâm Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar (<i>Ahlak Öğrenme Alanı</i>)
	4. Ünite: Kur'an-ı Kerim'in Temel Eğitici Nitelikleri (<i>Kur'an ve Yorumu Öğrenme Alanı</i>)	5. Ünite: İslâm'ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar (<i>Din ve Kültür Öğrenme Alanı</i>)		

Eleştirel Düşünme ve İslam'da Düşünmenin Önemi

Cüceloğlu eleştirel düşünmeyi “kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel süreç” olarak tanımlamaktadır.⁷ Türkçedeki “eleştiri” ve “eleştirmek” sözcükleri, halk arasında genellikle bir kişiye yöneltilen olumsuz değerlendirmeler olarak algılandığı ve “eleştirel düşünme” kavramının da bu olumsuz algıdan nasibini aldığı bir gerçektir. “Eleştirel düşünmek” fiili, bir şeyin, olgunun ya da fikrin eksikliklerini, kusurlarını ve negatif yönlerini bulup çıkarmaktan ibaret bir

⁷ Doğan Cüceloğlu, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 216.

etkinlik olarak görülmektedir. Yunanca “yargılama”, “hüküm verme” anlamlarına gelen “kritike” kelimesinin (İngilizcesi critical), Türkçedeki karşılığı olan “eleştiri” sözcüğü, gerçekte bu olumsuz anlamlarından oldukça farklı olarak iyiyi kötüden ayırmak, bir şey ya da durum hakkında fikir yürütmek, onun iyi ve kötü taraflarını ortaya koymak ve düşünmenin daha nitelikli bir şeklini isimlendirmek için kullanılır.⁸

Düşünmenin ve özel anlamda eleştirel düşünmenin kurallarını öğretmek, eğitimin tüm alanlarında olduğu gibi din eğitimi alanında da çağdaş hedefler arasında yer almaktadır. Bu noktada eğitimin diğer alt birimleriyle birlikte din eğitiminin de en önemli hedeflerinden birisi, düşünen insan yetiştirmektir. Zira düşünme kabiliyeti, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Allah tarafından dış dünyadan veri toplayacak duyu organları⁹ ile donatılmış insan, soyut düşünme yeteneği ve bu düşünme yeteneğini kullanabilecek temel bilgilerle¹⁰ donatılmıştır. Kur’an’da sık sık insanın düşünmesi, akletmesi ve fikir yürütmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.¹¹ Dini doğru anlamak, bu yolda bilimizi arttırmak, mantıklı düşünmek ve okuduklarımızı farklı açılardan değerlendirmek; doğru bilgi ve inançları hurâfe ve batıl inançlardan ayırt edebilen, gerçeğin ve tahkiki bir imanın peşinde olan Müslüman bireyler yetiştirmenin adeta ön koşuludur. Bolay-Sarıkavak, din eğitiminde ilgili bilimlerden yararlanmayı, her alandaki gelişmeleri din ve iman gözüyle değerlendirmeyi, eleştirici zihniyetin yerleşmesini sağlamayı din eğitimin amaçları arasında saymıştır.¹² Din eğitimi ile ilgili ortaya konan bu vizyonun, yukarıda sıralanan eleştirel düşünmenin bireye kazandırdığı özelliklerle büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Din adına pek çok yanlış

⁸ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Rehber Yayınları, Ankara 1999, s.1080.

⁹ Secde 32/9, Mülk 67/23.

¹⁰ Bakara 2/31.

¹¹ Bakara 2/242, Mü’minun 40/67, Al-i İmran 3/190, Ankebut 29/35, Rum 30/24.

¹² Süleyman Hayri Bolay-Kazım Sarıkavak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, Gün-
düz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2001, s. 37.

uygulamanın yaygınlaştığı, maddi ve manevi istismarın yapıldığı ve ehliyeti sorgulanmaksızın her türden dini otoriteye sorgusuz sualsiz itaatın istendiği bir zamanda karşılaşılan bilgiyi eleştiri süzgecinden geçirerek kitabi bilginin ve sahih metodolojinin mihengine vurmak, bireyin ve toplumun dirlik ve bütünlüğü için son derece önemlidir. Bayraktar'a göre¹³ bir dersin özel amacı, karşılaşılan problemleri okutulan derslerde öğrenilen bilgi ve elde edilen beceriler yardımıyla çözebilme kabiliyeti kazandırmak, genel amacı ise ferdin sosyal uyumunu sağlamak ve kolaylaştırmaktır.

Kişilerin kalıplaşmış bilgilerle ve ezberci bir eğitim anlayışıyla yetişmeleri, onların vahyin farklı yorumlarına karşı dışlayıcı ve ötekileştirici bir tutumla yaklaşmalarına, çevrelerindeki ehil olmayan kişilerden işittikleri dini bilgi ve yorumları eleştirel düşünme süzgecinden geçirmeden kabul ederek hurâfe ve batıl inançlara saplanmalarına ve ilimde ve takvada sağlam olmayan otoritelere sorgusuz sualsiz bağlanarak maddi ve manevi istismara uğramalarına neden olabilir. Bu nedenle Bayraktar'ın da vurguladığı gibi din eğitimi-öğretiminde öğrencinin dine zihnen iyice nüfuz etmesi ve onun özünü yakalaması bakımından akla işlerlik kazandırma lüzumu vardır.¹⁴ Böylece hem eğitimin genel amaçları, hem de İslâm dininin isteği doğrultusunda hareket edilmiş olunacak; öğrenci, inancını akıl ve bilgi zemininde temellendirerek, sağlam bir karakter ve kişilik yapısına, istenen bir ahlaka sahip olabilecektir.¹⁵

Toplumun geleceği adına böylesine kritik bir önemi haiz olan eleştirel düşünme, Müslümanların İslâm dinini doğru anlayıp yaşayabilmeleri için de gereklidir. İman, Kur'an'da anlatılan Hz. İbrahim'in ay, güneş ve yıldızların batışını görüp Yüce Yaratıcı'ya

¹³ Bayraktar, "Eğitimin En Önemli Hedefi Düşünmek ve Düşünmeyi Öğretmek", s. 17.

¹⁴ Bayraktar, "Eğitimin En Önemli Hedefi Düşünmek ve Düşünmeyi Öğretmek", s. 16.

¹⁵ Osman Eğri, "Eğitimin Genel Amaçları Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", *AÜİFD*, Cilt XLIV (2003) S.1, ss.271-291, s. 286.

iman etmesi hadisesinde¹⁶ görüldüğü gibi başlı başına bir düşünme ve değerlendirme süreci ve kişinin özgür irade ve tercihinin bir sonucudur. İnsanın düşünme süreci iman ettikten sonra da devam eder. O, iman ettikten sonra da gerek Allah'ın tekvin sıfatının tezahürü olan kâinata, gerekse kelim sıfatının tecellisi olan Kur'an-ı Kerim'e bakarak düşünür, tefekkür eder, görüp şahit olduklarından hareketle Allah'ın gücü, sanatı ve hikmeti hakkındaki kanaatini pekiştirir. Ayrıca içinde bulunduğu toplum ve çağda dinini en güzel şekilde yaşayabilmek için öğrendiği bilgileri gündelik hayatta karşılaştığı olaylarla mukayese ederek hazmeder ve yorumlar. Kur'an'da din hakkında ezberlenmiş kalıp bilgiye sahip olmak ve şartlanmışlık değil, derin kavrayış sahibi olma (tefekkuh fi'd-din) tavsiye edilmiş,¹⁷ Kur'an ayetleri ise "insanın üzerinde düşünmesi, anlamlandırması gereken bir kelam" olarak takdim edilmiştir.¹⁸ Bu nedenle din öğretiminin, en yeni bilimsel gelişmeler ışığında insanın düşünme süreçleri dikkate alınarak planlanması; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin de öğrencileri din olgusu üzerinde ve dini kavramlar hakkında düşünmeye yönlendirmesi gerekmektedir.

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar tüm peygamberler aracılığıyla bize ulaşan ilâhi bilginin ifadesi olan vahiy ile insan aklının çabaları sonucunda elde edilen beşeri bilginin bileşimi sonucunda ortaya çıkan "hikmet", İslâm Peygamberi tarafından "müminin yitik malı" ¹⁹ olarak değerlendirilmiş ve onun "nerede bulunursa alınması gerektiği" ifade edilmiştir.²⁰ Dinin temeli muhakkak ki imandır. Ancak bu imanın bilgiye dayanıp dayanmaması meselesi öteden beri pek çok düşünürün zihnini meşgul etmiştir. Bu konuda İslam tarihi boyunca farklı görüşler ortaya konmakla birlikte bazı filozoflar, dini inancın, yani

¹⁶ En'am 6/76-79.

¹⁷ Tevbe 9/122.

¹⁸ Muhammed Şevki Aydın, *Açık Toplumda Din Eğitimi*, Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 87-88.

¹⁹ Bkz. Tirmizî, *es-Sunen*, Kitâbu'l-İlm, 19; İbn Mâce, *es-Sunen*, *Kitâbu'z-Zühd*, 15

²⁰ Bekir Karlığa, *Din ve Düşünce*, Mahya Yayınları, İstanbul 2013, s. 13.

imanın gerçekleşmesinde aklın ve düşüncenin de yeri olduğunu söylemektedir. Yaran, bazı filozofların inancın bilgiye dayanması gerektiğini düşündüklerini ifade etmekte; inancın dayanması gereken bu bilginin de her akli başında, makul kişiye kabul edilebilir gelecek derecede kesin bir temele dayanması gerektiğini söylemektedir.²¹ Bu görüş mensuplarına göre herhangi bir şeye yetersiz delile dayalı olarak inanmak, herkes için her yerde daima yanlıştır.²²

Esen'e göre akl-ı selimin ürünü olan derin ve incelikli bir düşünme, bizi sağlam bir imana ulaştırdığı gibi; bizleri neyin doğru ve iyi, neyin de yanlış ve çirkin olduğu bilgisine ulaştırmaktadır.²³ Yani "Allah'ı bilme" anlamına gelen marifetullahı ancak selim bir akılla ulaşılabilir. Akli delillere dayanan objektif kesin bir bilgi sonucu imana ulaşmak, araştırmaya dayalı bir iman, yani tahkiki iman gereğidir ve imanda makbul olan da esasen budur.²⁴ İnsanoğlu, Allah'ın kendisine bahsettiği düşünme kabiliyetiyle doğa ve evrene gözünü çevirip Allah'ı bulduktan ve O'na inandıktan sonra dinin ve ilahi hitabın muhatabı olur.

Din, akıl sahibi insanları kendisine muhatap kılar ve onlara iman mesuliyeti yükler. Akıl, İslâm âlimlerince insanın, dinin emir ve yasaklarıyla sorumlu tutulmasının temel şartı olarak görülmüş ve akli olmayan kişiye hiçbir sorumluluğun yüklenemeyeceği belirtilmiştir. İslâm dini, Kur'an'da çeşitli ayetlerle akıl sahibi olan insanı düşünmeye çağırmaktadır.²⁵ Evrendeki canlı ve cansız varlıkları gözleyen ve onlar üzerinde düşünen her insan, evrendeki eşsiz düzenin farkına vararak Allah'ın sanat ve hikmeti hakkında fikir edinir ve yaratılmışlardan hareketle Yaratan'ı bilir. Bu anlamda düşünmenin insan varoluşunun en önemli özelliği olduğu bir ger-

²¹ Cafer Sadık Yaran, *Bilgelik Peşinde*, Araştırma Yayınları, Ankara 2002, s. 62.

²² Yaran, *Bilgelik Peşinde*, s. 62.

²³ Muammer Esen, "Kur'an'da Akıl - İman İlişkisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2011, 52:2, ss. 85-96, 94.

²⁴ Esen, "Kur'an'da Akıl - İman İlişkisi", s. 94

²⁵ İsra 17/36, Sad, 38/29, Nisa 4/82, Mü'minun 23/68, Bakara 2/260, Fatır 35/28, Yusuf 12/105; Rum 30/30-46.

çektir. Akıl kelimesinin Kur'an'da fiil olarak yer aldığına dikkat çeken Şentürk, bu kelimenin Kur'an'da sadece fiil olarak yer almasını aklın dinamik yapısıyla ilişkili görüp, bu durumu Kur'an'ın sürekli fiil halinde bulunan işlevsel akla önem verdiği şeklinde değerlendirmektedir.²⁶ Kur'an terminolojisinde tefekkür, nazar, tedebbür, ta'akkul, tezekkür, teemmül, tevessüm, tefakkuh, i'tibar, re'y, basar ve sem' vb. terimlerle ifade edilen ve üzerinde önemle durulan düşünme eylemi, insanı diğer canlılardan ayıran temyiz gücünü ifade eder.²⁷ Kur'an'da ayrıca akıl kelimesi ile birlikte, onunla hemen hemen aynı anlama gelen kalp sözcüğü de kullanılır. "Onların kalpleri vardır, onlarla anlamazlar", "Yeryüzünde dolaşmazlar mı ki düşünecek kalpleri olsun!", "Kur'an üzerinde düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?" gibi ayetlerden de görülüp anlaşılacağı üzere, Kur'an'da kalp, akıl yerine kullanılmaktadır²⁸. Dolayısıyla Kur'an'ın akıl yerine kullandığı kalp, aklın eylemleri olan anlamayı ve düşünmeyi gerçekleştiren bir merkezdir.²⁹ Kur'an'da düşünme eylemi ayrıca akıl yanma, tutuşma anlamındaki tefe'ud kelimesinden gelen "fuad" ve çirkin şeylerden uzaklaştıran anlamına gelen "nuha" kelimeleriyle de karşılanmaktadır.³⁰

Elbette ki İslam'da akla verilen önem, dinde var olan her şeyin akıl yoluyla keşfedilebileceği ya da bilimsel olarak ispatlanabilir olduğu sonucu ortaya çıkarmaz. Vahyin asla değişmeyeceği ve sorgulanamayacağı muhakkaktır. Kur'an'ın hiçbir ayeti değiştirilemez, ancak vahyin yorumlanması sürecinde devreye giren beşeri boyut sürekli değişime açıktır.³¹ Lipman; "Felsefe, çocukların inançlarını değiştirmek için değil, onların inandıkları şeylere sağ-

²⁶ Mustafa Şentürk, *Kur'an'da Akıl*, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2004, s. 13.

²⁷ Ahmet Koç, "Düşünen İnsan Yetiştirmede Din Eğitiminin Rolü", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, İstanbul 1999, s. 74

²⁸ Bkz. Araf 7/179, Hacc 22/46, Muhammed 47/24.

²⁹ Esen, "Kur'an'da Akıl-İman İlişkisi", s. 86.

³⁰ Muhammed Abid el-Cabiri, *Arap İslam Aklının Oluşumu*, Kitabevi Yayınları, Çev. İbrahim Akbaba, İstanbul 2000, s. 30.

³¹ Aydın, *Açık Toplumda Din Eğitimi*, s. 85.

lam gerekçeler ve nedenler bulmalarına yardım etmek içindir.” sözüyle düşünmenin kişinin inanç dünyasını tehdit eden ve onu yıkmayı amaçlayan bir eylem değil; inancı sağlam bir zemine oturtmak, onu heva ve hevese, zanna, şartlanmışlığa ve eksik bilgiye dayanan temelsiz bir kabul olmaktan çıkartmak olduğunu ifade etmiştir.³²

Eleştirel Düşünen Bireyin Özellikleri

Eleştirel düşünen bireyin özellikleri iki yönlü olarak anlaşılabilir. Böyle bir bireyin özellikleri, eleştirel düşünmek için gerekli olan özellikler olarak anlaşılabilir gibi, eleştirel düşünmenin insana kazandırdığı özellikler olarak da algılanabilir. Aslında bu ilişki, birbirini besleyen ve birbirini doğuran iki uçlu bir süreçtir. Alçakgönüllülük, empati ve sabır gibi değerler; düşünmenin erdemine inanmak, çalışmak ve araştırmak, eleştirel düşünmenin gerektirdiği değer ve etkinlikler arasında sayılabilir. Cüceloğlu'na göre kişinin kendini geliştirerek eleştirel düşünmeye ulaşabilmesi için şu üç temel adımı atması gerekir:³³

1. Düşünme sürecinin bilincine varmalıdır. Düşünceyi kendi başına olan, insan denetiminin dışında bir süreç kabul edecek yerde, düşünce sürecinin bilincine varmalı ve sürece bilinçli olarak yön verilebileceğini bilmeli.

2. Başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilmeli. Başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilen kişi, kendi düşünce süreçleri ile karşısındakinin düşünce süreçlerini karşılaştırma olanağına kavuşur. Kişinin, başkalarının kullandığı düşünce stratejilerini ve başkalarının sonuca ulaşmak için kullandığı adımları incelemesi, ona daha etkili şekilde düşünme olanağı sağlayacaktır. Bu yaklaşım kişinin kendi kalıplarının bilincinde olmasını ve onların dışına çıkarak yeni görüşlere kendini açık tutmasını gerektirir.

³² Bkz. Sevgi Şişman, Sokratik Yöntem Kullanılarak Yapılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin, Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Dersine Karşı Tutumları Üzerindeki Etkileri, *XVIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1-3 Ekim 2009 İzmir.

³³ Cüceloğlu, İyi Düşün Doğru Karar Ver, s. 217.

3. Öğrendiği bilgileri günlük yaşamına uygulamalı. Uygulama olmadan eleştirel düşünme alışkanlığı elde edilemez. Eleştirel düşünmeyi sürekli uygulayan kişi, farkında olmadan eleştirel düşünmeyi zamanla alışkanlık haline getirir.

Görüldüğü gibi eleştirel düşünme her şeyden önce düşünmenin yetkinleştirilmesi faaliyetidir. Bu yetkinlik, kişiye derinlemesine öğrenme, bir konuda öğrenilen bilgiyi farklı alanlara transfer edebilme, entelektüel bağımsızlık, hoşgörü ve zihinsel cesaret gibi değerler sağlar.

İyi ve yetkin düşünebilen bireyin bu sayılan özelliklerine bakıldığında, bu özelliklerin kişileri olay ve olguları titizlikle değerlendirmeye sevk ettiği, bireylere karşılaştıkları durumları hazır bilgi ve düşüncelerle değil, sorgulayarak ve sonuçlarını göz önünde bulundurarak değerlendirme bilinci verdiği görülmektedir. Yani eleştirel düşünme becerisi, iyi düşünen bireyin sahip olduğu özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda eleştirel düşünme becerisi, bu beceriyi kazanma yolundaki düzenli ve planlı çalışmalar sonucunda, yetkin ve kaliteli düşünme becerisinin bir sonucu olarak kazanılacaktır.

Eleştirel düşünmek, insanı, olay ve olguları gerçeğe mümkün olan en yakın haliyle görmek, olaylar arasındaki bağlantıları tespit etmek, olguları doğru açıklamak, anlamak ve yorumlayabilmektir. Bu bağlamda Kur'an'ın bazı ayetleri insanın aklını doğru kullanması, olayları doğru değerlendirmesine yardımcı olacak ipuçları sunmaktadır. Kur'an, Müslümanlara bilmedikleri şeyin ardına düşmemelerini, zanla hareket etmemelerini öğütlemektedir.³⁴ Ayrıca kendilerini Allah'ın indirdiğine çağıran Hz. Peygamber'e, "atalarımızın üzerinde bulunduğumuz yol bize yeter" diye cevap veren müşrikleri işaret ederek geçmişe körü körüne saplanmanın ve geleceği kutsallaştırmanın çarpıklığına dikkat çekmektedir.³⁵

³⁴ İsra 17/36

³⁵ Maide, 5/104

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmen kılavuz kitaplarındaki üniteler arasından seçilen üniteler, Paul ve arkadaşları tarafından ortaya konulan 35 eleştirel düşünme stratejisi arasında yer alan 11 strateji esas alınarak incelenmiş ve eleştirel düşünme açısından anlamlı olarak görülen etkinlikler belirtilmiştir. DKAB dersinin eleştirel düşünme açısından değerlendirilebilmesi için; konuların işleniş şekli, dersteki eğitici çalışmalar, ölçme ve değerlendirme etkinlikleri ve yöntem-teknik gibi konularda derli toplu veri sunabilmesi açısından öğretmen kılavuzları seçilmiştir. Öğretmen kılavuz kitapları, öğretim programının uygulanmasında, öğretim etkinliklerinin seçilmesi ve düzenlenmesinde öğretmene rehberlik etmekte olup, öğretim programlarında yer alan hedef ve açıklamalar doğrultusunda ders kitabının daha etkili kullanımını sağlayacak çeşitli örnekleri, alıştırmaları, okuma kaynaklarını ve diğer etkinlikleri içermektedir.

S-1: Bağımsız Düşünebilme:

Eleştirel düşünme, bireyin kendi kendisine ve özerk bir şekilde düşünmesini gerektirir.³⁶ Eleştirel düşünenler, karşılaştıkları olgular, fikirler ve inançlar üzerinde düşünürken bu olgu, fikir ve inançları etraflarındaki kişilerin telkin, tavsiye ve yorumlarından bağımsız bir şekilde kendileri analiz eder ve değerlendirirler.

5. sınıf DKAB dersinin 2. ünitesi olan “İbadet Konusunda Bilgi lenelim” ünitesinin “Başlıca İbadetler” başlıklı 3. konusunda zekât ibadeti anlatılırken öğrencilere, “Günümüz şartlarında insanların onurlarını kırmadan zekâtı onlara nasıl ulaştırmak gerekir?” sorusunun sorulması ve beyin fırtınası yaptırılarak konunun pekiştirilmesi istenmektedir.³⁷ Bağımsız düşünebilme becerisi açısından anlamlı bir soru olan bu soruda öğrenciler, ders kitabı içeriğinin ötesine geçerek problemler ve problemlerin çözümleri hakkında konuşmaya yönlendirilecek ve öğrencilerin birbirleri ile tartışma-

³⁶ Semih Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, PegemA Yayıncılık, Ankara 2007, s. 10.

³⁷ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, s. 60.

rı sağlanacaktır. Bu da öğrencileri, kendi başlarına bağımsız ve özerk bir şekilde düşünmeye sevk edecektir.

Aynı ünitenin “Kültürümüzden Dua Örnekleri” konusunda değerlendirme amacıyla, “Ben olsaydım akşam yatarken şöyle dua ederdim:...” cümlesi verilmiş ve cümlenin devamını öğrencilerin getirmesi istenmiştir.³⁸ Öğrencileri böyle bir düşünme sürecine yönlendirmek, onların kendi başlarına bağımsız olarak düşünmelerini sağlayacaktır.

6. sınıfın 3. ünitesi olan “Son Peygamber Hz. Muhammed” ünitesindeki “Hz. Muhammed’in Çağrısı: Medine Dönemi” konusunun alt başlığı olan “Peygamber Mescidi ve Sosyal İşlevi” bölümünde, etkinlik önerisi olarak Mescid-i Nebi’nin inşa edildiği dönemin şartlardaki toplumsal işlevi ile ilgili beyin fırtınası yaptırılabilir. zikredilmektedir.³⁹ Eleştirel düşünme eğitiminde, öğrencilerin kendilerine özgü düşünceler geliştirebilmeleri için bilgiyi keşfetmeye ve bilgilerini, becerilerini ve iç görülerini kullanmaya cesaretlendirilmeleri gerekir. Beyin fırtınası etkinliği, bu amaç doğrultusunda öğrencilere bağımsız düşünme becerisi kazandıracak bir etkinliktir.

8. sınıfın 5. ünitesi olan “İslâm Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesindeki “Kötü Alışkanlık ve Davranışlardan Nasıl Korunalım?” konusunun işleniş basamağında, konu metninin okunmasının ardından öğrencilere sorular sorulması, öğrencilere, “Kötü davranış ve alışkanlıklardan korunmaya yönelik sizin önerileriniz nelerdir?” sorusunun yöneltilmesi ve alınan cevaplardan hareketle sınıfça alınması gereken önlemlerin listelenmesi istenmektedir. Bu etkinlik de öğrencileri bağımsız düşünmeye sevk edecek bir etkinliktir.

³⁸ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, s. 68.

³⁹ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 6. Sınıf*, s. 83.

S-2. Zihinsel Cesareti Geliştirme

Zihinsel cesaret, diğer bireylerin güçlü ve olumsuz tepkileri ne olursa olsun, tarafsız görüşlerle ve inançlarla yüz yüze gelmeye ve onları sınamaya istekli olmaktır.⁴⁰

4. sınıfın 2. ünitesi olan “Temiz Olalım” ünitesinin “Çevremi Temiz Tutar ve Korurum” başlıklı konusu, “Çevremizi korumak için neler yapabiliriz?” sorusu ile başlamakta ve çevre temizliği konusu Kur’an-ı Kerim’de geçen “İnsanların bizzat kendi işledikleri (kötülükler) yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu.” ayeti ile irtibatlandırılarak anlatılmaktadır.⁴¹ Burada öğrencilere yaptırılması istenen beyin fırtınası etkinliği, soyut düşünme dönemine geçmekte olan öğrencilerin mantıklı ya da doğru olup olmadığı konusunda hiçbir kaygı taşımaksızın düşüncelerini ifade etmeleri açısından düşünme ve düşüncelerini cesaretle açıklayabilme becerilerine katkı sağlayacaktır.

6. sınıfın 5. ünitesi olan “İslâm’ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar” ünitesindeki “Yalan Söylemek ve Hile Yapmak” konunun işleniş sırasında yaptırılması istenen “Paylaşalım” adlı etkinlikte, öğrencilerden doğru sözlü olmak ve dürüst davranmanın toplumsal yaşamı nasıl etkileyeceği ile ilgili düşüncelerini arkadaşlarıyla paylaşımları istenmiştir. Öğrencilerin bu konuyu sınıfta tartışması ve ortaya konan düşüncelerdeki ortak noktaların tespit edilmesi, onların sorunları, sonuçları ve inançları açık hale getirme, bağımsız düşünme, düşüncelerini cesaretle ifade etme ve başkalarının düşünme süreçlerini gözlemlene becerilerini arttıracaktır.

7. sınıfın 1. ünitesi olan “Melek ve Ahiret İnancı” ünitesindeki “Toplumda Yaygın Olan Bazı Batıl İnançlar” konusunda, konu metninin okunmasının ardından öğrencilerin, “Sizce batıl inanışların çoğu niçin sağlık, din ve görünmeyen varlıklarla ilgili olabilir?” sorusu üzerinde konuşmaları ve ulaştıkları sonuçları not etmeleri

⁴⁰ Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s. 53.

⁴¹ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 4. Sınıf*, s. 66.

istenmektedir.⁴² Bu sayede, batıl inanç ve hurâfelerin insanın doğa ve bilinmeyen karşısındaki aczinden ve doğru bilgi eksikliğinden kaynaklandığına dikkat çekilmesi öngörülmektedir. Öğrenciler bu etkinlik sayesinde batıl inanç ve hurâfeleri sorgulayabilmek için gerekli zihinsel cesareti ve bağımsız düşünme bilincini edinecek, düşünme konusunda kendilerine inanç ve güven kazanacaktır.

S-3. Benzer durumları karşılaştırma: İç görüşleri yeni bağlamlara transfer etme

Eleştirel düşünmenin bu boyutu, kişinin herhangi bir konu hakkındaki görüşlerini eleştirel olarak farklı durumlara transfer edebilme ve sahip olduğu görüşleri uygun bir şekilde yeni durumlarda kullanabilme yeteneğini ifade eder.⁴³

5. sınıfın 1. ünitesi olan “Allah İnancı” ünitesinin başlangıcında öğrencilerden hazırlık olarak; içinde “Allah” kelimesi geçen bir atasözü bulmaları, ülkemizde birden fazla cumhurbaşkanının olması durumunda neler yaşanacağı üzerinde düşünmeleri ve “Allah’ın eşi ve benzeri yoktur.” sözünün ne anlama geldiğini büyüklerinden öğrenmeleri istenmektedir.⁴⁴ Bu üç hazırlık etkinliğinden ikincisi olan “Ülkemizde birden fazla cumhurbaşkanının olması durumunda neler yaşanırdı? Düşününüz” etkinliği, “benzer durumları karşılaştırma ve iç görüşleri yeni bağlamlara transfer etme” becerisini geliştirici niteliktedir. Öğrenci, bir ülkede iki cumhurbaşkanı olması durumunda ortaya çıkacak kargaşa hakkında geliştireceği düşünceleri, evrende iki yaratıcı olması durumunda baş gösterecek karmaşa durumuna transfer edecek ve bu iki durum arasında paralellik kuracaktır.

6. sınıfın 1. ünitesi olan “Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç” ünitesindeki “Peygamber ve Peygamberlere İman” konusunun alt başlığı olan “Peygamberlerin Nitelikleri” bölümüne hazırlık olarak öğrencilere “Okulunuzu temsil edecek bir öğrenci seçseydi-

⁴² MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*, s. 52.

⁴³ Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s. 14

⁴⁴ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, 2012, s. 43.

niz bu kişide hangi özellikleri aradınız?” sorusu sorulmuştur.⁴⁵ Bu soru ile peygamber olarak seçilmiş olan insanların özellikleri ile okulu temsil edecek bir öğrencide bulunması gereken özellikler arasında bir analogi kurulduğu görülmektedir. Aynı ifadeye konunun işleniş basamağındaki “Kendi yerinize belirleyeceğiniz temsilci veya vekilde hangi özellikleri ararsınız?” sorusunda da rastlanmaktadır. Öğrenciler kendilerini temsil edecek bir temsilci ya da vekilde arayacağı özellikler ile peygamberlerin nitelikleri arasında bir benzerlik kuracaklardır.

6. sınıfın 3. ünitesi olan “Son Peygamber Hz. Muhammed” ünitesindeki “Hicret Olayı” konusuna hazırlık olarak konu metninin okunmasının ardından, Hz. Peygamber’in Medine’de nasıl karşılandığının anlaşılması amacıyla öğrencilerden yakın çevrelerinde uğurlama ve karşılama sırasında neler yapıldığını anlatmaları istenmektedir.⁴⁶ Bu etkinlik, öğrencilerin “benzer durumları karşılaştırma ve iç görüleri yeni bağlamlara transfer etme” becerilerini geliştirici niteliktedir.

6. sınıfın 5. ünitesi olan “İslâm’ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar” ünitesinin “Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım” başlıklı konusundaki “Örnek Verelim” ve “Yazalım” etkinlikleri eleştirel düşünme açısından son derece önemlidir.⁴⁷ “Örnek Verelim” etkinliğinde öğrencilerden, çevrelerinde gördükleri ve duyarsız kalmamaları gereken davranışlara örnekler vermeleri istenmektedir (Örneğin: “İki arkadaşımız birbirine küstüğünde duyarsız kalmayıp onları barıştırmalıyız”, “Yere çöp atan birini gördüğümüzde duyarsız kalmayıp o kişiyi uymalı ve yaptığının yanlış bir davranış olduğunu açıklamalıyız”). Bu etkinlik, öğrencileri düşünmeye ve mantık yürütmeye sevk edecek, onların daha önceki bilgilerini ve yaşamdaki tecrübelerini konuyla irtibatlandırarak konuyu zihinlerinde pekiştirmelerini sağlayacak ve kendi

⁴⁵ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 6. Sınıf*, s. 47.

⁴⁶ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 6. Sınıf*, s. 82.

⁴⁷ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 6. Sınıf*, s. 112.

somut deneyimlerinden çıkardıkları sonuçları benzer durumlara uyarlama ve transfer etme becerilerini geliştirecektir.

S-4. Sözcüklerin veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz edilmesi

Eleştirel düşünememek için, üzerinde düşünülecek kavramların açık seçik ve anlaşılır olması gereklidir. Bunun için bireyin, düşünülecek konunun bağlamıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olan kavramları iyi bilmesi ve düşünmeye başlamadan önce konuyla ilgili kavramları anlaması gerekmektedir. Açık düşünmeyen bir birey, düşüncenin bağımsızlığından yoksundur, çünkü bir kavramı analiz edemez ve o kavramın kullanımını irdeleyemez.⁴⁸

4. sınıfın 5. ünitesi olan “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” ünitesindeki “Sevgi Allah’ın Bize Verdiği Bir Nimettir” başlıklı konunun işlenişi sırasında, “sevgi”, “nimet” ve “şükür” kavramlarının tahtaya yazılarak/yansıtılarak öğrencilerin bu kavramların çağrıştırdıkları anlamlar üzerine konuşmaları istenmektedir.⁴⁹ Bu etkinliğin öğrencilere, herhangi bir konu üzerinde düşünmeye başlamadan önce sözcükleri ve söz öbeklerini açık hale getirme ve analiz etme bilinci ve becerisi kazandıracakı düşünölmektedir.

5. sınıfın 2. ünitesi olan “İbadet Konusunda Bilgilenelim” ünitesindeki “İbadetlerle İlgili Kavramlar: Farz, Vacip, Sünnet” konusunda öğrencilerden “ibadet, farz, vacip, sünnet, dua ve salih amel” kavramlarını içeren bir metin oluşturmaları, metinde geçen bilmedikleri kelimeleri işaretlemeleri, işaretlenen kelimelerle ilgili sözlük çalışması yapmaları ve kelimelerin günlük hayattaki kullanımlarıyla ilgili birer cümle kurmaları istenmektedir.⁵⁰ Bu etkinlik, öğrencilere “sözcükleri veya söz öbeklerini açık hale getirme ve analiz etme” becerisi kazandıracaktır.

⁴⁸ Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s.15.

⁴⁹ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 4. Sınıf*, s. 107.

⁵⁰ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, s. 57.

5. sınıfın 4. ünitesi olan “Kur’an-ı Kerim’in Temel Eğitici Nitelikleri” ünitesindeki “Kur’an’ın Açıklayıcılığı ve Yol Göstericiliği” başlıklı konuya hazırlık olarak “ahlak”, “öğüt”, “rehber”, “meal”, “hurâfe” ve “müjde” kelimelerinin tahtaya yazılarak öğrencilerden bu kelimelerin anlamları üzerine konuşmaları istenmektedir.⁵¹ Bu etkinlik de öğrencilerin anlaşılması hedeflenen konu ile ilgili kavramları açık ve anlaşılır hale getirmeleri bakımından anlamlıdır.

6. sınıfın 1. ünitesi olan “Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç” ünitesindeki “Peygamberlerin Nitelikleri” konusunun işleniş basamağında öğrencilerden “üstün ahlak” “mucize” “cesaret”, “dürüstlük”, “merhamet”, “sorumluluk” ve “hak ve adalet” kelimelerini cümlede kullanmaları istenmiştir. Bu etkinlik, konu ile ilgili kavramların öğrencilerin zihninde daha açık ve anlaşılır bir şekilde belirmesini sağlayacaktır.

S-5. Değerlendirme için ölçüt geliştirme: Değerleri ve standartları açık hale getirme

Eleştirel düşünen bireyler, tarafsız değerlendirme eylemi ile kişisel tercihlerin ifade edilmesinin birbirinden farklı olduğunun bilincindedir.⁵² Eleştirel düşünen birey, bu bağlamda yapacağı değerlendirmeyi kişisel tercihlerinden titizlikle ayırmayı bilir ve bu ayırımı yapabilmek için açık ve anlaşılır ölçütler ve standartlar geliştirir.

6. sınıfın 1. ünitesi olan “Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç” ünitesinin başlangıcında öğrencileri derse hazırlamak için “peygamber”, “vahiy” ve “ilahî kitap” sözcüklerinin anlamlarını öğrenmeleri, peygamberlerin insanlar arasından seçilmesinin nedenleri hakkında büyükleriyle konuşmaları ve “bütün peygamberler ortak bir amaca hizmet etmiştir.” sözünün anlamı üzerinde düşünmeleri istenmiştir.⁵³ Öğrencilerin “Bütün peygamberler ortak bir amaca hizmet etmiştir” sözü üzerinde düşünmeleri, tarih bo-

⁵¹ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, s. 91.

⁵² Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s. 15.

⁵³ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 6. Sınıf*, s. 43.

yunca peygamberlerin mesajlarındaki ortak noktanın, ölçütün ya da bir başka deyişle standardın keşfedilmesi bakımından öğrencinin peygamberlik kavramını daha iyi anlamasını sağlayacak, öğrenciye herhangi bir olguyu değerlendirirken ölçüt ve standart geliştirme ve ölçüt ve standartları açık hale getirme becerisi kazandıracaktır.

Aynı üniteadaki “Peygamberlerin Nitelikleri” konusunun sonunda öğrencilerden bir sonraki derse Allah’ın peygamberler aracılığıyla insanlara bildirmek istediği ilkelerin neler olabileceğini listeleterek gelmeleri istenmektedir.⁵⁴ Bu etkinlik, öğrencileri Allah’ın insanlara bildirmek istedikleri üzerinde düşünerek analiz ve değerlendirme yapmaya sevk etmekte ve Allah’ın insanların bilmesini istediği ilkeler hakkında ölçüt ve standartlar geliştirmeye yönlendirmektedir.

7. sınıfın 1. ünitesi olan “Melek ve Ahiret İnancı” ünitesindeki “İnceleyelim” etkinliğinde varlıklar âlemi, görünenler ve görünmeyenler olmak üzere ikiye ayrılarak insan, bitki ve hayvanlar görünen varlıkların altına, melekler, şeytanlar ve cinler de görünmeyen varlıkların altına yazılmıştır. Bu etkinlik ile öğrencilerin varlıklar âlemini sınıflandırabilmesi ve varlıkların hangi ölçütlere göre sınıflandırıldığına dikkat çekilmesi istenmektedir. Varlıklar üzerinde düşünüp sınıflandırma yapmak ve sınıflandırma hakkında ölçüt geliştirmek, eleştirel düşünme stratejileri arasında yer alan “değerlendirme için ölçüt geliştirme” stratejisi ile ilişkilidir.

S-6. Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme

Eleştirel düşünen bireyler, bir sorun üzerinde düşünürken güvenilir bilgi kaynaklarını kullanmanın önemini bilir, sorunla ilişkili olarak göz önüne alınması gereken birden fazla konum varsa alternatif bilgi kaynaklarını karşılaştırır, kabul gören noktaları not

⁵⁴ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 6. Sınıf*, s. 48.

eder ve kaynakların zıt görüş belirttikleri noktalarda daha fazla bilgi toplar.⁵⁵

6. sınıfın 1. ünitesi olan “Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç” ünitesinin 1. konusunun alt başlığı olan “Peygamberlerin Nitelikleri” Konunun işleniş basamağında öğrencilere, “Size haber getiren birisinde hangi özellikleri ararsınız?” sorusu yöneltilmekte, bu soru ile peygamberlerde bulunması gereken niteliklerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu soru ile öğrenciler, peygamberlerde bulunması gereken özellikler hakkında bilgi sahibi olmanın yanı sıra bilgi kaynaklarının sorgulanması ve güvenilirliklerinin değerlendirilmesi hakkında fikir edinecektir.

7. sınıfın 1. ünitesi olan “Melek ve Ahiret İnanıcı” ünitesindeki “Kur’an’a Göre Cin ve Şeytan” başlıklı konunun değerlendirme kısmında öğrencilere, “Cinlerle ilgili bilgi kaynağımız nedir?” diye sorulmaktadır.⁵⁶ Bu soru, herhangi bir olgu ya da kavram üzerinde düşünebilmek için bilgi kaynaklarının titizlikle gözden geçirilmesi ve sorgulanması gerektiğini gösteren önemli bir etkinliktir. Bu soru, “Bu bilgi kaynaklarının hangilerine güvenebiliriz. Niçin?” gibi sorularla genişletilebilir.

S-7. Görüşleri, yorumları, inançları veya kuramları analiz etme ya da değerlendirme

Eleştirel düşünmek, bir görüşe dikkatsizce katılmak ya da katılmamak yerine o görüşü anlayıp zayıf ve güçlü yönlerini belirlemek için analitik araçlar kullanmayı ve anahtar kavramlar, sayıtlar ve doğurgular aracılığıyla soruları, tartışmaları, yorumları ve kuramları analiz etmeyi gerektirir.⁵⁷

7. sınıfın 1. ünitesi olan “Melek ve Ahiret İnanıcı” ünitesindeki “Toplumda Yaygın Olan Bazı Batıl İnançlar” konusunun sonunda yer alan “Yorumlayalım” etkinliğinde öğrencilerden hurâfe ve batıl inançlara ilişkin Mehmet Akif Ersoy’un bir şiirinde geçen çözüm önerilerini tespit etmeleri ve bu konudaki kendi önerilerini söyle-

⁵⁵ Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s. 16

⁵⁶ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*, s. 49.

⁵⁷ Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s. 16

meleri istenmektedir.⁵⁸ Bu etkinlik, öğrencilerin, görüşleri ve eylemleri analiz etme, değerlendirme ve çözüm üretme becerilerini geliştirecektir.

S-8. Eleştirel okuma: Metinleri açık hale getirme ya da irdeleme

Eleştirel düşünenler metinleri titiz ve dikkatli bir şekilde okur ve metni anlama süreci tamamlanmadan ve metinde geçen ifadeleri açık ve anlaşılır hale getirmeden metin hakkında yargıda bulunmaktan kaçınırlar.⁵⁹ Eleştirel düşünme, metinlerde ifade edilen düşüncelerden kendi görüşlerimize uymayanları peşinen reddetmemeyi ve metni, bağlamını ve bütünlüğünü göz önünde bulundurarak değerlendirmeyi gerektirir.

5. sınıfın 1. ünitesi olan “Allah İnancı” ünitesindeki “Allah vardır ve birdir” konusunun değerlendirme etkinliği olan “Bulalım” etkinliğinde, öğrencilerden Hz. Ömer zamanında bir anne ile kız arasında geçen bir olaya başlık bulmaları istenmiştir.⁶⁰ Bu tarz metinlerde başlıkların, metnin olay ve fikir örüntüsünü mümkün olduğunca tam yansıtabilmesi beklendiğinden, öğrencilerin konuya başlık bulabilmeleri için hem metni, hem de metnin içerisinde yer alan konuyu çok iyi anlamış olmaları gerekir. Dolayısıyla bu etkinlik, öğrencilerin metni dikkatle ve eleştirel bir gözle okumalarını ve metnin ana fikrini konu içerisinde öğrenilen bilgiler ile irtibatlandırarak yoğun bir zihinsel faaliyet içine girmelerini sağlayacaktır. Bu açıdan bu etkinliğin, eleştirel düşünme stratejileri arasında yer alan “eleştirel okuma, metinleri açık hale getirme ve irdeleme” stratejisini gerçekleştirdiği söylenebilir.

5. sınıfın 4. ünitesi olan “Kur’an-ı Kerim’in Temel Eğitici Nitelikleri” ünitesindeki “Kur’an’ın açıklayıcılığı ve yol göstericiliği” konusunun değerlendirme bölümünde öğrencilerden, “Ya içtiğiniz suya ne dersiniz? Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren biz mi-

⁵⁸ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*, s. 52.

⁵⁹ Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s. 17.

⁶⁰ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, s. 49.

yiz? Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?”⁶¹ ayetinde verilmek istenen mesaj hakkında arkadaşlarıyla konuşmaları istenmektedir.⁶² Herhangi bir konunun ana fikrini, özünü ve konuda verilmek istenen mesajı bulmaya yönelik etkinlikler, bilişsel alanın analiz düzeyinde gerçekleşmektedir. Bu etkinlik ile öğrenciler eleştirel okuma yaparak metinleri açık hale getirmeyi ve irdelemeyi öğreneceklerdir.

Aynı ünitenin işlenişinde öğrencilerin ders kitabında yer alan, Hz. İbrahim’in tapınakta bulunan putları kırmasını ve ateşe atılmasını anlatan hikâyeyi okumaları ve bu hikâyenin adını, ana karakterlerini, yerini, olay örgüsünü, konusunu ve ana fikrini yazarak hikâye haritası çıkarmaları istenmektedir.⁶³ Bu etkinlik de öğrencilerin, hikâyenin unsurlarını ortaya çıkarmak amacıyla hikâyeyi eleştirel bir gözle okuyup analiz etmelerini sağlayacaktır.

7. sınıfın 1. ünitesi olan “Melek ve Ahiret İnanıcı” ünitesindeki “Kıyamet ve Yeniden Dirilme” konusunun değerlendirme bölümünde, öğrencilere “Yazalım” etkinliği yaptırılması istenmektedir.⁶⁴ Bu bağlamda öğrencilerden “Bir Filmi Geriye Alınca...” başlıklı hikâyeyi akıcı bir biçimde okumaları, öykü hakkındaki düşüncelerini yazmaları, bu düşünceler üzerinde kısa bir beyin fırtınası yapmaları ve öğrencilerden hikâyenin adını, ana karakterini, yerini, konusunu ve ana fikrini belirten bir hikâye haritası çıkarmaları istenir. Bu etkinlik, öğrencilerin hikâyeyi eleştirel bir gözle okumalarını sağlayacaktır. Burada öğretmenlerin öykü hakkında öğrencilere soracağı “Bu öyküye daha iyi bir başlık önerebilir misiniz?”, “Öyküyü farklı bir şekilde nasıl sonlandırabilirsiniz?” ya da “Öyküde mantık hataları tespit ettiniz mi?” gibi sorular, öğrencilerin öykünün olay örüntüsüne yoğunlaşmasına yardımcı olacak, öykünün ana bölümlerini ve neden sonuç ilişkisini kavramalarını sağlayacaktır.

⁶¹ Vakıa 56/68-70.

⁶² MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, s. 93.

⁶³ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, s. 94.

⁶⁴ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*, s. 56.

S-9. Düşünme hakkında kusursuz düşünme: Eleştirel sözcük dağarcığı kullanma

Eleştirel düşünmenin en önemli koşullarından biri de düşünme üzerine düşünme yeteneğidir. Eleştirel düşünme, düşünmenizi daha iyi, daha açık, daha doğru ve daha tarafsız bir hale getirmek için düşünürken, düşünmeniz hakkında düşünme sanatı olarak ifade edilmektedir.⁶⁵

5. sınıfın 4. ünitesi olan “Kur’an-ı Kerim’in Temel Eğitici Nitelikleri” ünitesindeki “Allah’ı Arayan İnsan: Hz. İbrahim” konusunda yer alan “Söyleyelim” etkinliğinde, “Gecenin karanlığı onu kaplayınca (İbrahim) bir yıldız gördü, ‘Rabb’im budur.’ dedi. Yıldız batınca, ‘Batanları sevmem.’ dedi. Ayı doğarken görünce ‘Rabb’im budur.’ dedi. O da batınca, ‘Rabb’im bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum.’ dedi. Güneşi doğarken görünce de ‘Rabb’im budur, çünkü bu daha büyük.’ dedi. O da batınca şöyle dedi: ‘Ey kavmim! Ben sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben içtenlikle yüzümü, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve ben asla Allah’a ortak koşanlardan değilim.”⁶⁶ ayetlerinin tahtaya yazılarak öğrencilere insanın aklını kullanarak bir yaratıcının var olduğu sonucuna ulaşabileceği kavratılmak istenmiştir.⁶⁷ Bu etkinlikte öğrenciler, Hz. İbrahim’in düşünme seyrini adım adım takip ederek düşünmenin bizatihi kendisi üzerinde düşünme fırsatı elde edeceklerdir.

Aynı konunun işleniş basamağında daha sonra, öğrencilerden konu içinde edindikleri bilgilerden hareketle aşağıdaki cümleleri okuyarak noktalı kısımları uygun bir şekilde tamamlamaları istenmektedir:⁶⁸

*“İbrahim Peygamber aklını kullanan biriydi.
Çünkü*”

⁶⁵ Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s. 21.

⁶⁶ En’am 6/76-79.

⁶⁷ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, s. 93.

⁶⁸ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, s. 94.

*“Ben aklımı kullanan biriyim.
Çünkü*”

Bu etkinlik, öğrencilerin Hz. İbrahim’in düşünme sürecini kendi düşünme süreçleriyle karşılaştırmaya, dolayısıyla kendi düşünceleri üzerinde düşünmeye sevk edecek bir etkinliktir.

7. sınıfın 4. ünitesi olan “İslâm Düşüncesinde Yorumlar” ünitesinde hazırlık olarak öğrencilerden, insanların düşüncelerinin birbirinden farklı olmasının sebeplerinin neler olabileceğini araştırmaları, bir konuyla ilgili farklı görüşlerin olmasının nedenlerini araştırmaları ve din ile din anlayışı arasındaki farkın ne olduğunu açıklamaları istenmektedir.⁶⁹ Bu etkinlikte öğrenciler, insanların düşüncelerinin birbirinden farklı olmasının sebeplerini araştırarak insanların düşünme durumlarını inceleyecek, düşüncelerin ortaya çıkış süreçleri üzerinde fikir yürütecek, kısacası düşünme hakkında düşüneceklerdir.

Aynı ünitenin 2. konusu olan “Din Anlayışındaki Yorum Farklılıklarının Sebepleri” konusunda, ders kitabındaki konu metninin okunmasının ardından öğrencilerin insan düşüncesini etkileyen temel faktörleri dikkate alarak bunların insanın düşüncesini nasıl etkileyebileceği üzerinde düşünmeleri istenmektedir.⁷⁰ Bu etkinlik de eleştirel düşünmeyi destekleyici bir etkinlik olup, düşünmeyi daha açık, anlaşılır ve tarafsız bir hale getirmek için düşünme hakkında düşünmeyi öğretici niteliğe sahiptir.

S-10. Sayılıtları inceleme ve değerlendirme

Eleştirel düşünenler gerçeğe ve güçlü uslamlamaya tutkundur; bu nedenle yanlış sayılıtları arayıp bulmak ve reddetmek için zihinsel cesarete sahiptirler.⁷¹ Pek çok insan, hayatı önyargılarının, peşin kabullerinin ve sahip oldukları hayat felsefesinin içerisinde geliştirdikleri sayılıtlarla değerlendirir. Eleştirel düşünme, kişiye

⁶⁹ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*, s. 93.

⁷⁰ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*, s. 95.

⁷¹ Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s. 22.

bu sayılıtları –bu sayılıtlar o kişinin saygı duyduğu birine ait olsa dahi- görüp fark ederek titizlikle ve tarafsız bir şekilde değerlendirme becerisi kazandırır.

7. sınıfın 4. ünitesi olan “İslâm Düşüncesinde Yorumlar” ünitesinin ilk konusu olan “Din ve Din Anlayışı” konusuna hazırlık olarak öğrencilere, “İnsanlara bir şey anlatırken onların anlayış ve bilgi seviyelerini dikkate almanın yararları ne olabilir?” diye sorulmuştur.⁷² Bu soru, eleştirel düşünme açısından anlamlı bir sorudur. Sorunun cevabı üzerinde düşünen öğrenciler, insanların düşünme süreçlerinde kendilerinin bile farkında olmadıkları sayılıtların, önyargıların ve kabullerin var olduğunu anlayacak ve sayılıtları inceleme ve değerlendirme becerisi kazanacaktır.

S-11. Akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma

Eleştirel düşünebilen kişiler, insanların doğal olarak kendi benmerkezci veya toplum merkezci dünya görüşlerini destekleyen çıkarımlarda bulunma eğilimi içinde olduklarının farkındadır; bu nedenle kendi ilgi ve çıkarları söz konusu olduğunda, ortaya koydukları çıkarımları dikkatlice değerlendirirler.⁷³

4. sınıfın 5. ünitesi olan “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” ünitesindeki “Allah Yarattıklarını Sever” konusunda öğrencilere, “Allah iyilik edenleri sever” ayetinden hareketle “Allah’ın sevgisini kazanmamız için neler yapmalıyız” sorusunun sorulması ve öğrencilerin bu soru üzerinde düşünceleri istenmektedir.⁷⁴ Bu soruya verilecek cevaplar yazılarak “Allah’ın Sevgisini Korumanın Yolları” isimli ortak bir liste oluşturulacaktır. Bu etkinlik, öğrencilerin konu hakkındaki bilgileriyle sentez yapmalarını ve öğrendiklerini kişisel deneyimleriyle ilişkilendirerek bundan sonraki hareketlerinin sonuçları hakkında fikir yürütmelerini, çıkarımlarda bulunmalarını ve yorum yapmalarını sağlayacaktır.

⁷² MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*, s. 78.

⁷³ Şahinel, *Eleştirel Düşünme*, s. 22.

⁷⁴ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 4. Sınıf*, s. 108.

6. sınıfın 3. ünitesi olan “Son Peygamber Hz. Muhammed” ünitesinin “Yakın Çevreye Çağrı” başlıklı konusunda, Hz. Ali’nin Müslüman olmasının anlatıldığı “Bilgi Kutusu” köşesinin okunarak bu metinden çıkarılacak sonuçlar üzerinde öğrencilerle konuşulması istenmiştir.⁷⁵ Bu etkinlik, eleştirel düşünme stratejileri arasında yer alan “Akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma” stratejisinin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

7. sınıfın 4. ünitesi olan “İslâm Düşüncesinde Yorumlar” ünitesindeki “Cem ve Cemevi” ve “Râzılık ve Kul Hakkının Sorulması” konularında, Alevilik-Bektaşilikte yapılan cemlerin insanların sorunlarını çözmeye nasıl katkıda bulunduğu değerlendirilmesi istenmektedir.⁷⁶ Öğrenciler bu etkinlik ile cem ritüelinin insanları bir araya getirci ve kaynaştırıcı etkisini değerlendirerek sorunların çözümünü hakkında akılcı çıkarımlar, kestirimler ve yorumlarda bulunacaklardır.

8. sınıfın 4. ünitesi olan “Kur’an’da Akıl ve Bilgi” ünitesinin “Sevgi ve Merhamet Örneği: Hz. Yusuf” başlıklı konusunda yer alan “Not Edelim” bölümünde, Yusuf suresindeki Hz. Yusuf’un hayatını anlatan kıssasının Kur’an kıssalarının en güzeli olarak adlandırıldığı belirtilmektedir.⁷⁷ Konunun değerlendirme bölümündeki “Kıssadan Anladıklarımız” etkinliğinde öğrencilerden, kıssadan çıkarılabilecek mesajları not etmeleri istenmektedir.⁷⁸ Bu etkinlik, eleştirel düşünme stratejileri arasında yer alan “akılcı çıkarımlar, kestirmeler ve yorumlar oluşturma” stratejisinin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

⁷⁵ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 6. Sınıf*, s. 81.

⁷⁶ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*, s. 102.

⁷⁷ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 8. Sınıf*, s. 92.

⁷⁸ MEB Komisyon, *İDKAB Öğretmen Kılavuz Kitabı 8. Sınıf*, s. 93.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İlkokul ve ortaokul DKAB dersinde eleştirel düşünme öğretiminin imkânını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma kapsamında, DKAB dersi 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğretmen kılavuz kitaplarından örneklem olarak seçilen ünitelerin işleniş basamakları incelenmiş ve ünitelerin işlenişleri sırasında işe koşulması istenen strateji, yöntem ve tekniklerin, sorulan soruların ve gerçekleştirilmesi istenen etkinliklerin birçok eleştirel düşünme stratejisini gerçekleştirebilecek nitelikte olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki ünitelerin değerlendirilmesi sonucunda DKAB dersinin, çalışmamıza esas olarak aldığımız 11 eleştirel düşünme stratejisi olan “bağımsız düşünme”, “zihinsel cesareti geliştirme”, “benzer durumları karşılaştırma”, “sözcüklerin veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz edilmesi”, “değerlendirme için ölçüt geliştirme”, “bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme”, “görüşleri, yorumları, inançları veya kuramları analiz etme ya da değerlendirme”, “eleştirel okuma”, “düşünme hakkında kusursuz düşünme”, “sayıltıları inceleme ve değerlendirme” ve “akılcı çıkarımlar, kestirmeler veya yorumlar oluşturma” stratejilerini gerçekleştirilebileceği görülmektedir.

DKAB dersinin mevcut haliyle eleştirel düşünme becerisini geliştirici nitelikte olduğu düşünülmeyle birlikte eleştirel düşünme eğitiminin gerçekleşebilmesi için en önemli rolün öğretmenlere düştüğü unutulmamalıdır. Eleştirel düşünme becerisi kazandırmaya yönelik konu içeriği, materyal, program vb. tüm eğitim unsurları öğretmenlerle değer kazanır. Bu anlamda öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan etkinliklerin ancak gerekli formasyon ve donanıma sahip öğretmenlerle anlam kazanabileceği ve öğrencilerde karşılık bulacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Öğretmenlerin sınıflarında demokratik bir ortam oluşturmaları, her öğrenciye söz vermele ve soru sorulan öğrencilere yanıt için gerekli süreyi tanımaları şarttır. Öğretmenlerin ayrıca sınıf içerisinde, tüm öğrencilerin azarlanma ya da alay edilme kaygısı taşımadan rahatlıkla söz almak isteyebileceği bir atmosferi sağlamaları da gereklidir.

DKAB dersinde eleştirel düşünme öğretiminin gerçekleşebilmesi için dersin kitapları ve öğretmen kılavuz kitaplarının yeni yöntem ve teknikler, metinler, etkinlikler ve soru tipleriyle zenginleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneğin bu çalışma kapsamında incelenen öğretmen kılavuz kitaplarının “kullanma yönergeleri” bölümünde alan gezileri, geri plandaki düşünceleri bulma, ikna edici konuşma/yazma, önem sırasına koyma örnek olay analizi, reklam/afiş/poster hazırlama, sorgulayıcı yazma, tavsiyede bulunma ve yordama yapma gibi eleştirel düşünmeyi geliştirici nitelikteki pek çok etkinliğin yapılması tavsiye edilmesine rağmen, konuların işleniş basamaklarında bu etkinliklerin hiçbirine rastlanmamıştır. Bu anlamda kılavuz kitapların yönergelerinde yer alan etkinlik önerilerinin ünitelerin işleniş açıklamalarına yansıtılmadığı söylenebilir.

İlkokul ve ortaokul DKAB derslerinin bir düşünme eğitimine dönüşebilmesi için; eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme ve karar verme gibi üst düzey düşünme becerileri merkez alınarak yeniden modellenmiş din dersi programları geliştirilebilir. Ayrıca DKAB dersinde düşünme ve eleştirel düşünme öğretimini tüm boyutlarıyla ele alınabilmesi ve bu konuda esaslı düzenlemeler yapılabilmesi için çeşitli nicel ve deneysel çalışmalara da ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Aydın, Muhammed Şevki, *Açık Toplumda Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınları, 2011.

Bayraktar, M. Faruk, “Eğitimin En Önemli Hedefi Düşünmek ve Düşünmeyi Öğretmek”, *MEB Din Öğretimi Dergisi*, Mayıs-Haziran 1991, S. 28, ss. 16-20.

Bolay, Süleyman Hayri- Kazım Sarıkavak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2001.

- Cüceloğlu, Doğan, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1994.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Rehber Yayınları, 1999.
- Eğri, Osman, "Eğitimin Genel Amaçları Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", *AÜİFD*, 2003, C. XLIV, S.1, ss. 271-291.
- Esen, Muammer, "Kur'an'da Akıl - İman İlişkisi", *AÜİFD*, c. 52, S. 2, 2011, ss. 85-96.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, I-II, İstanbul, 1992.
- Karlığa, Bekir, *Din ve Düşünce*, İstanbul: Mahya Yayınları, 2013.
- Köken, Nevzat, *Düşünme ve Eğitim, Eğitime İlişkin Çeşitlemeler-I*, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 2004.
- MEB, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: MEB Basımevi, 2010.
- , *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 4. Sınıf*, Ankara: MEB Basımevi, 2012.
- , *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 5. Sınıf*, Ankara: MEB Basımevi, 2012.
- , *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 6. Sınıf*, Ankara: MEB Basımevi, 2012.
- , *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 7. Sınıf*, Ankara: MEB Basımevi, 2012.

- , *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Kılavuz Kitabı 8. Sınıf*, Ankara: MEB Basımevi, 2012.
- , *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6. ve 7. Sınıflar)*, Ankara 2005.
- , *İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara 2009.
- Paul, Richard, A.J.A.Binker, Douglas Martin, Chris Vetrano ve Heidi Kreklau, *Critical Thinking Handbook: 6th-9th-Grades, A Guide for Remodelling Lesson Plans in Language Arts, Social Studies and Science*, Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State University, 1989.
- Şahinel, Semih, *Eleştirel Düşünme*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2007.
- Şişman, Sevgi, Sokratik Yöntem Kullanılarak Yapılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin, Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Derse Karşı Tutumları Üzerindeki Etkileri, *XVIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, İzmir, 1-3 Ekim 2009.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1992.
- Yaran, Cafer Sadık, *Bilgelik Peşinde*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2002.